

Олександр КУХАРЧУК,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАЛЕЖНОСТІ ЗАПОВІТУ У ЗВ'ЯЗКУ З ДОПУЩЕНИМИ ПОМИЛКАМИ У НАПИСАННІ ПРІЗВИЩА, ІМЕНІ, ПО БАТЬКОВІ СПАДКОЄМЦЯ

Під час посвідчення заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається. Крім того, нотаріус або інша службова (посадова) особа, яка посвідчує заповіт, не вимагає від заповідача документів, що підтверджують особу спадкоємця або відказоодержувача. Це, у свою чергу, зумовлює випадки, коли заповідач у своєму заповіті помиляється в написанні прізвища, імені, по батькові спадкоємця. Така помилка виявляється після відкриття спадщини у процесі оформлення спадкоємцями права на спадщину, а відтак виправити її можна лише в судовому порядку. Наприклад, заповіт було складено на користь спадкоємця на прізвище «Пліва», а справжнє прізвище особи за паспортом — «Плева»¹. Або прізвище спадкоємця в заповіті «Волосянко», а правильно — «Волосянка»². Інколи помилки допускаються не лише в прізвищі, а й в імені спадкоємця, наприклад, «Анна» замість «Ганна»³.

За наявності у тексті заповіту помилки у написанні прізвища, імені, по батькові спадкоємця нотаріус не може видати свідоцтво про право на спадщину у зв'язку із необхідністю встановлення факту, що має юридичне значення. А відтак ці відносини підпадають під юрисдикцію суду.

Аналіз розгляду судами справ про встановлення факту належності заповіту у зв'язку з допущеними помилками у написанні прізвища, імені, по батькові спадкоємця дає підстави для висновку про неоднакове застосування судами спадкового законодавства, а також положень Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) при їх розгляді. Можна виокремити чотири групи таких справ.

Аналіз розгляду судами справ про встановлення факту належності заповіту у зв'язку з допущеними помилками у написанні прізвища, імені, по батькові спадкоємця дає підстави для висновку про неоднакове застосування судами спадкового законодавства, а також положень Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) при їх розгляді. Можна виокремити чотири групи таких справ.

Перша група. Справи, які суди розглядають за правилами позовного провадження та застосовують положення ст. 1256 Цивільного кодексу України (далі — ЦК) щодо тлумачення заповіту.

Так, Ульянівським районним судом Кіровоградської області розглядалася цивільна справа за позовом спадкоємця до Ульянівської нотаріальної контори про тлумачення правочину (заповіту). Позивач

¹ Рішення Кагарлицького районного суду Київської області від 29.03.2016 у справі № 368/458/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56979391>

² Рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 22.02.2016 у справі № 352/2437/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55962573>

³ Рішення Верхньодніпровського районного суду Дніпропетровської області від 21.12.2016 у справі № 173/1850/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63794146>

звернулася до суду у зв'язку з тим, що її прізвище в заповіті було записано з помилкою, через яку нотаріус Ульяновської державної нотаріальної контори відмовив їй в оформленні спадщини. Рішенням суду позов задоволено в повному обсязі. У резолютивній частині рішення суд розтлумачив заповіт, посвідчений в Ульяновській нотаріальній конторі 17.12.1982 р., як такий, що складений на ім'я позивача⁴.

Окремі суди, вирішуючи спір про тлумачення заповіту, по цій же справі визнають право власності на спадкове майно. Наприклад, Доманівський районний суд Миколаївської області за позовом спадкоємця розтлумачив заповіт, в якому була допущена помилка у написанні прізвища спадкоємця, і визнав за позивачем право власності на спадкове майно⁵.

Друга група. Справи, які суди розглядають за правилами окремого провадження та встановлюють юридичний факт належності правовстановлюючого документа (заповіту)⁶.

⁴ Рішення Ульяновського районного суду Кіровоградської області від 23.07.2009 у справі № 2-283/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6336597>

⁵ Рішення Доманівського районного суду Миколаївської області від 07.06.2010 у справі № 2-717 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9731468>

⁶ Див., напр.: рішення Автозаводського районного суду м. Кременчуга від 25.04.2007 у справі № 2-о121/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2256329>; рішення Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 16.04.2007 у справі № 20-83/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/1471978>; рішення Підгаєцького районного суду Тернопільської області від 22.03.2007 у справі № 2-о-10/07 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/3443897>; рішення Ставищенського районного суду Київської області від 02.12.2008 у справі № 2-о-39/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5305633>; рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 13.07.2016 у справі № 755/1892/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/59000151>

Спадкоємець звернулася до Приазовського районного суду Запорізької області із заявою про встановлення факту належності правовстановлюючого документа, а саме заповіту. В обґрунтування своїх вимог заявник зазначила, що 22.03.2016 р. померла її мати, після якої відкрилася спадщина на належне майно. Після смерті матері заявник звернулася у встановлений законом шестимісячний строк до державної нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, проте отримати свідоцтво про право на спадщину не може, оскільки в заповіті її прізвище зазначено «Грібенькова», а в паспорті — «Грибенькова». З цих підстав нотаріус відмовив їй в оформленні прав на спадщину. Обставини, викладені в заяві про встановлення юридичного факту, підтверджуються такими доказами: свідоцтвом про народження заявника, де матір'ю зазначена заповідач; свідоцтвом про укладення шлюбу заявника, з якого вбачається зміна прізвища після укладеного 31.10.1992 р. шлюбу; копією паспорта заявника; заявою про видачу паспорта, де вказано про заміну паспорта у зв'язку з непридатністю до використання, а також міститься інформація про те, що матір'ю заявника є заповідач.

Районний суд заяву про встановлення факту, що має юридичне значення, задовольнив. Встановив факт належності заявнику заповіту, складеного на її користь⁷.

Третя група. Справи, щодо яких суди, встановлюючи факт належності заповіту, вирішують питання про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом⁸.

⁷ Рішення Приазовського районного суду Запорізької області від 18.11.2016 у справі № 325/1324/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62793816>

⁸ Див., напр.: рішення Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 09.04.2009 у справі № 2-1265/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4131858>; рішення Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 22.02.2016 у справі № 352/2437/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55962573>

Четверта група. Справи, щодо яких суди, вирішуючи питання у зв'язку з допущеними у заповіті помилками, визнають право власності на спадкове майно за правилами позовного провадження, взагалі не встановлюючи факту належності заповіту.

Замостянський районний суд м. Вінниці розглядав справу за позовом спадкоємця за заповітом до Вінницької міської ради про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом. У позові зазначалося, що Першою Вінницькою державною нотаріальною конторою посвідчено заповіт особи, за яким все належне їй на праві власності майно вона заповіла своєму племіннику — позивачу у справі. У 2004 році позивач звернувся до нотаріальної контори, однак у видачі йому свідоцтва про право на спадщину після померлої тітки було відмовлено у зв'язку з помилкою в написанні його прізвища в заповіті. Через неможливість виправити допущену в заповіті помилку позивач змушений був звернутися до суду з позовом, в якому просив встановити факт належності йому права власності в порядку спадкування за заповітом на 19/50 часток будинковолодіння та визнати за ним право власності в порядку спадкування за заповітом на вказане майно.

Суд позов задовольнив. У резолютивній частині судового рішення було зазначено: «встановити факт належності спадкоємцю права власності в порядку спадкування за заповітом на 19/50 часток будинковолодіння, до складу якого не входять самочинно зведені будівлі. Визнати за позивачем право власності в порядку спадкування за заповітом на 19/50 часток будинковолодіння, до складу якого не входять самочинно зведені будівлі»⁹.

⁹ Рішення Замостянського районного суду м. Вінниці від 30.09.2009 у справі № 2-2744 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/5432944>

Цивільні справи щодо виправлення помилок в написанні прізвища, імені, по батькові спадкоємця в заповіті повинні розглядатися за правилами окремого провадження в порядку п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК.

Так, згідно з п. 6 ч. 1 ст. 256 ЦПК у судовому порядку встановлюється факт належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, зазначені в документі, не збігаються з ім'ям, по батькові, прізвищем, місцем і часом народження цієї особи, вказаними у свідоцтві про народження або в паспорті.

Встановлення зазначеного факту необхідне заявникові (спадкоємцю за заповітом) для оформлення спадкових прав, оскільки в інший спосіб, зокрема у межах нотаріального провадження, виправити помилку в заповіті неможливо.

Варто враховувати, що помилки у зазначенні прізвища, імені, по батькові спадкоємця у заповіті не повинні усуватися судом із застосуванням механізму тлумачення заповіту. Особливість процесу тлумачення заповіту визначена в ст. 1256 ЦК: тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини самими спадкоємцями. У разі спору між спадкоємцями тлумачення заповіту здійснюється судом відповідно до ст. 213 ЦК.

Помилкове написання в заповіті імені, прізвища або по батькові спадкоємця не створює подвійного розуміння волі заповідача і не вимагає від суду застосування інтелектуально-розумового процесу тлумачення такого заповіту. Адже тлумачення змісту заповіту зумовлене суперечностями, неточностями, що ускладнюють розуміння останньої волі заповідача.

Варто також мати на увазі, що відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі — ВСУ) «Про судову практику у справах про

встановлення фактів, що мають юридичне значення» від 31.03.1995 № 5, якщо виправлення у правовстановлюючих документах належним чином не застережені або ж реквізити нечітко виражені внаслідок тривалого використання, неналежного зберігання та ін., то для встановлення факту про належність особі таких документів судовий порядок не застосовується. Це є підставою для вирішення питання про встановлення факту, про який йдеться в документі, відповідно до чинного законодавства.

Вище вже зазначалося, що окремі суди, встановлюючи факт належності заповіту, у таких же справах вирішують питання про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом. Цей порядок розгляду цивільної справи можливий в позовному провадженні лише у разі, коли у спадкоємця є перешкоди в оформленні права на спадщину, пов'язані не лише з помилкою, допущеною щодо нього в заповіті. Наприклад, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — ВССУ) залишив чинним рішення суду першої інстанції, яким було задоволено позов про встановлення належності правовстановлюючого документа та визнання права на спадщину. Позов обґрунтовувався тим, що батько позивачів склав заповіт, в якому були неправильно зазначені їх прізвища. Крім того, правовстановлюючі документи на спадкове майно неправомірно утримувала у себе відповідач, що позбавляло позивачів можливості оформити спадкове майно¹⁰.

Задоволення вимог спадкоємця про належність заповіту та визнання права власності на спадщину можливе лише у разі, коли у спадкоємця є перешкоди

в оформленні права на спадщину, пов'язані не лише з помилкою, допущеною щодо нього в заповіті, а й, наприклад, з відсутністю правовстановлюючих документів на спадкове майно.

Відповідно до листа ВСУ «Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення» для порушення в судах справ про встановлення належності правовстановлюючих документів необхідно подавати заяву з доказами того, що цей документ належить заявнику і що організація, яка його видала, не може внести до нього відповідні виправлення. У цих справах суд встановлює належність особі правовстановлюючих документів, а не тотожність прізвища, імені, по батькові, неоднаково названих у різних документах, не присвоєння чи залишення одного з них.

Заяву про встановлення факту належності правовстановлюючого документа можуть подавати: особа — власник правовстановлюючого документа, якій необхідно довести належність цього документа їй; спадкоємці померлої особи — власника цього документа для оформлення спадкових прав; утриманці померлого для одержання пенсії; інші особи, які заінтересовані у встановленні факту.

При розгляді цих справ суд встановлює саме належність особі документа, а не тотожність осіб, які неоднаково названі у різних документах. Разом з тим цей порядок не застосовується, якщо виправлення в таких документах належним чином не застережені або їх реквізити нечітко виражені внаслідок тривалого використання, неналежного зберігання тощо. Відповідно до чинного законодавства це є підставою для вирішення питання про встановлення факту, про який йдеться в документі¹¹.

¹⁰ Ухвала ВССУ від 12.09.2012 у справі № 6-25480св12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26093627>

¹¹ Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення // Вісник Верховного Суду України. — 2012. — № 8. — С. 27, 27.

Спадкоємець може ставити питання про виправлення допущеної в заповіті помилки лише у разі прийняття ним спадщини у строки та спосіб, визначені чинним законодавством, а також у разі відмови нотаріуса щодо оформлення спадкових прав такої особи. Спадкоємець, який не прийняв спадщину, повинен звернутися до суду із позовом про надання додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини.

У справах про встановлення належності заповіту у зв'язку з допущеними в ньому помилками може бути проведена судово-лінгвістична експертиза. Висновком зазначеного виду експертизи

встановлюється ідентичність написання прізвища (імені, по батькові) спадкоємця в заповіті прізвищу (імені, по батькові) цієї особи, що міститься в паспорті, попри розбіжності¹². Отже, проведення судово-лінгвістичної експертизи має на меті встановлення допустимості різного правопису одного і того ж прізвища (імені, по батькові) спадкоємця. ✎

¹² Див., напр.: рішення Ірпінського міського суду Київської області від 20.03.2017 у справі № 367/9066/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65711598>; рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 17.11.2016 у справі № 761/22089/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/63415659>